

La infermera i l'objecció de consciència

Col·legi Oficial d'Infermeres i Infermers de Barcelona

Comissió Deontològica

Barcelona, abril de 2022

COL·LEGI OFICIAL
INFERMERES I INFERMERS
BARCELONA

© Col·legi Oficial d'Infermeres i Infermers de Barcelona

Membres de la Comissió Deontològica en el moment de l'elaboració del document, abril 2022: Paola Galbany Estragués, Francisca Pavón Rodríguez, Isabel Pera Fàbregas, Margarita García de Vicuña Muñoz de la Nava, Mónica Jiménez Pancorbo, Montserrat Venturas Nieto, Gerard Colomar Pueyo.

La infermera i l'objecció de consciència

Aquest document de la Comissió Deontològica del Col·legi d'Infermeres i Infermers de Barcelona té com a objectiu definir l'objecció de consciència en l'àmbit sanitari i, més específicament, en aquells en què la infermera desenvolupa la seva actuació professional, indicant els diversos dilemes que poden sorgir en la seva pràctica assistencial i com donar-hi resposta.

L'objecció de consciència ha estat objecte de l'elaboració de documents i resolucions per part de diversos comitès de bioètica a l'Estat espanyol:

- El **Comitè de Bioètica d'Espanya**, amb el Document "Opinió del Comité de Bioética de España sobre la objeción de conciencia en sanidad"¹ (2021)
- El **Comitè de Bioètica de Catalunya**, amb les "Reflexions del Comité de Bioética de Catalunya sobre una possible negativa, en nom de l'ideari institucional, a l'aplicació de la Llei reguladora de l'eutanàsia"² (2021)
- L'**Observatori de Bioètica i Dret** de la Universitat de Barcelona, amb el "Document sobre l'objecció de consciència en sanitat"³ (2007)

I. L'objecció de consciència

Concepte

El Comitè de Bioètica d'Espanya defineix l'objecció de consciència com "*la negativa de una persona a realizar ciertos actos o tomar parte en determinadas actividades,*

¹ Comité de Bioética de España. Opinió del Comité de Bioética de España sobre la objeción de conciencia en sanidad. [Internet]. Madrid: Comité de Bioética de España; 2011. [Consulta 18 maig de 2022]. Disponible a:

<http://assets.comitedebioetica.es/files/documentacion/es/La%20objecion%20de%20conciencia%20en%20sanidad.pdf>

² Comitè de Bioètica de Catalunya. Reflexions del Comitè de Bioètica de Catalunya sobre una possible negativa, en nom de l'ideari institucional, a l'aplicació de la Llei reguladora de l'eutanàsia. [Internet]. Barcelona: Comitè de Bioètica de Catalunya; 2021. [Consulta 18 de maig de 2022]. Disponible a:

https://canalsalut.gencat.cat/web/.content/_Sistema_de_salut/CBC/recursos/documents_tematica/reflexions-possible-negativa-a-laplicacio-de-la-llei-reguladora-de-leutanasia.pdf

³ Observatori de Bioètica i Dret. Universitat de Barcelona. Document sobre l'objecció de consciència en sanitat. [Internet]. Barcelona: Observatori de Bioètica i Dret; 2007. [Consulta 18 maig de 2022].

Disponible a: <http://www.publicacions.ub.edu/refs/observatoriBioEticaDret/documents/07898.pdf>

jurídicamente exigibles para el sujeto, para evitar una lesión grave de la propia conciencia".⁴

Segueix dient que *"la objeción de conciencia consiste en manifestar la incompatibilidad entre los dictados de la conciencia individual y determinadas normas del ordenamiento jurídico al que la persona se encuentra sujeta, con objeto de ser eximida de llevarlas a cabo sin sufrir sanción."*

Aquest Comitè considera que el seu reconeixement és una manifestació del principi de tolerància.

Tal com indica aquest òrgan, *"aunque la objeción de conciencia no es exclusiva del ámbito sanitario, es allí donde se producen con más frecuencia conflictos derivados de un supuesto derecho a la objeción."*

El Comitè de Bioètica d'Espanya segueix dient que *"en cualquier caso, la objeción de conciencia está relacionada con el derecho fundamental a la "libertad ideológica y religiosa", establecido por la Constitución Española en su artículo 16,1: "Se garantiza la libertad ideológica, religiosa y de culto de los individuos y las comunidades sin más limitación, en sus manifestaciones, que la necesaria para el mantenimiento del orden público protegido por la ley"*.

Per la seva banda, el Comitè de Bioètica de Catalunya⁵ la defineix com "la negativa a acomplir un acte professional exigint per les Lleis, per algun reglament o protocol institucional o imposat per les autoritats legítimes, emparant-se en raons morals o de consciència."

Per a l'Observatori de Bioètica i Dret l'objecció de consciència és, en el nostre ordenament jurídic, l'expressió del dret fonamental a la llibertat ideològica, que estableix l'art. 16.1 de la Constitució espanyola, llibertat que inclou àmbits molt diversos, entre els quals hi ha la llibertat de consciència i la llibertat religiosa.⁶

L'objecció de consciència a la Constitució espanyola

La **Constitució espanyola** regula el dret a l'objecció de consciència al seu **article 16**, concretament al seu **apartat 1**⁷:

"1. Se garantiza la libertad ideológica, religiosa y de culto de los individuos y las comunidades sin más limitación, en sus manifestaciones, que la necesaria para el mantenimiento del orden público protegido por la ley

2. Nadie podrá ser obligado a declarar sobre su ideología, religión o creencias."

⁴ Comité de Bioética de España, op. cit.

⁵ Comitè de Bioètica de Catalunya. op. cit.

⁶ Observatori de Bioètica i Dret, op.cit.

⁷ Constitución española. [Internet]. Boletín Oficial del Estado, núm. 311 (29 desembre de 1978). [Consulta 18 maig de 2022]. Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/act.php?id=BOE-A-1978-31229>

En relació amb aquesta regulació, l'Observatori de Bioètica i Dret indica que hi ha sentències del Tribunal Constitucional segons les quals:

“L'objecció de consciència pot ser exercida amb independència que existeixi una regulació positiva que la desenvolupi en un determinat àmbit, car en matèria de drets fonamentals, la Constitució n'és directament aplicable. [...] Perquè es pugui invocar objecció de consciència no és necessària una llei que la consideri expressament, ni que implícitament es desprengui d'una concreta regulació positiva –com es pot interpretar que ocorre en la llei que regula la interrupció voluntària de l'embaràs.”

També hi ha altres sentències del mateix Tribunal que no accepten l'exercici d'aquest dret “en considerar que en un Estat de Dret tots els ciutadans estan obligats a acatar les lleis que emanen de la voluntat democràtica.”

Aquestes opinions coincideixen amb el que exposa el Comitè de Bioètica d'Espanya:

“El Tribunal Constitucional se ha pronunciado [...] sobre la objeción de conciencia [...] En algún caso, ha reconocido expresamente el vínculo entre la objeción de conciencia y el derecho fundamental a la libertad ideológica y religiosa, al afirmar que: “Tanto la doctrina como el derecho comparado afirman la conexión entre la objeción de conciencia y la libertad de conciencia. Para la doctrina, la objeción de conciencia constituye una especificación de la libertad de conciencia, la cual supone no solo el derecho a formar libremente la propia conciencia, sino también a obrar de modo conforme a los imperativos de la misma” (STC 15/1982) [...] En otras ocasiones, el Tribunal Constitucional se ha manifestado a favor de entender que la objeción de conciencia formaba parte del contenido del derecho fundamental a la libertad ideológica y religiosa, reconocido en el artículo 16.1 de la Constitución [...], alegando que el derecho a la objeción de conciencia “existe y puede ser ejercido” con independencia de que el legislador lo haya reconocido expresamente.”⁸

Tal com sabem, en l'objecció de consciència hi ha un conflicte moral. Per a l'Observatori de Bioètica i Dret, “la moral apel·la a la consciència personal en les seves manifestacions més íntimes i se sol dir [...] que és autònoma, o autoimposada, mentre que el dret és heterònom. La moral no compta amb mitjans externs de coacció; la seva autoritat es basa en un convenciment que apel·la a la pròpia consciència, mentre que el dret pot ser imposat per coacció, fins i tot física.”⁹ I afegeix que es pot donar un “conflicte entre el deure moral i el deure jurídic, conflicte que és el nucli de l'objecció de consciència.”¹⁰

Per això, concreta que “en el cas de l'objecció de consciència, el conflicte té lloc entre dues esferes positives: el dret a la llibertat de consciència del personal sanitari, que du aparellada la possibilitat d'objectar la seva intervenció a realitzar una determinada actuació sanitària, i el dret de l'usuari a rebre una prestació establerta legalment.”¹¹

⁸ Comité de Bioética de España, op. cit.

⁹ Observatori de Bioètica i Dret, op. cit.

¹⁰ Observatori de Bioètica i Dret, op. cit.

¹¹ Observatori de Bioètica i Dret, op. cit.

En el mateix sentit es manifesta el Comitè de Bioètica d'Espanya.

La necessitat de la regulació de l'objecció de consciència

Per al Comitè de Bioètica d'Espanya es fa evident:

“La conveniencia de regular la objeción de conciencia en el ámbito sanitario [...] a) para garantizar los derechos de los usuarios y pacientes del sistema público; b) para aportar seguridad jurídica a los objetores y a los centros sanitarios; c) para establecer cuándo y de qué manera la objeción responde realmente a ese ejercicio de la libertad ideológica y religiosa que la Constitución ampara.”

Elements de l'objecció de consciència

D'acord amb el Comitè de Bioètica d'Espanya¹², els elements que integren l'objecció de consciència són:

- “1) La existencia de una norma jurídica de obligado cumplimiento, cuyo contenido puede afectar a las creencias religiosas o morales de los individuos, y que no puede obviarse sin incurrir en sanción [...].*
- 2) La existencia de un dictado inequívoco de la conciencia individual opuesto al mandato jurídico, requisito sobre el que el ordenamiento jurídico puede requerir verificación.*
- 3) La ausencia en el ordenamiento jurídico de normas que permitan resolver el conflicto entre una o varias normas y la conciencia individual o posibiliten alternativas aceptables para el objeto.*
- 4) La manifestación del propio sujeto del conflicto surgido entre la norma y su conciencia, sin que sea relevante la mera presunción sobre la existencia de conflicto [...]. Son inválidas las manifestaciones que al respecto realicen terceras personas en nombre de algún colectivo.”*

I segueix indicant com a aspectes a tenir en consideració per la seva regulació:

- “- El ejercicio de la objeción de conciencia es individual. Debe ser realizado por personas físicas [...], no cabe ejercitar este derecho de forma colectiva ni institucional.*
- Los centros no podrán esgrimir la objeción de conciencia de forma institucional. En el caso de los centros concertados, podrán excluir la prestación objetada como parte del acuerdo contractual.*
- El sujeto de la objeción debe ser el implicado en la prestación [...].*
- La objeción debe ser específica y referida a acciones concretas. No puede extenderse a los cuidados derivados de las posibles incidencias producidas por el acto sanitario que hubiera sido causa de la objeción y que forman parte de las obligaciones asistenciales habituales.*
- Los centros sanitarios deberán tener los datos relativos a los objetores que les permitan garantizar su gestión y prever el cumplimiento de las obligaciones de asistencia sanitaria.*
- Se aceptará “la objeción sobrevenida” y la reversibilidad de la objeción de conciencia [...]*

¹² Comité de Bioética de España, op. cit.

- La coherencia de las actuaciones del objetor en relación con su ideología y creencias deberá poder ser constatada en el conjunto de su actividad sanitaria [...].
- El reconocimiento de la objeción de conciencia es compatible con que el legislador establezca una prestación sustitutoria para el objetor [...].
- El Comité de Bioética de España, CBE, entiende que, tanto el cumplimiento de la ley como su objeción han de realizarse con plena responsabilidad y que debe garantizarse en todo caso la prestación de los servicios que reconoce la ley.”

Diferències entre l'objecció de consciència i la desobediència civil

En parlar de l'objecció de consciència és important distingir-la de la desobediència civil.

Per a l'Observatori de Bioètica i Dret, “en general, qui objecta en relació amb una actuació mèdica no ho fa com a demostració de la seva voluntat de no acatar l'ordenament jurídic, tal com succeeix en la desobediència civil, sinó que l'objector sanitari es veu abocat a desobeir determinades lleis per ser discordants amb la seva consciència.”

Per al Comitè de Bioètica d'Espanya:

“Conviene distinguir entre la objeción de conciencia y la desobediencia civil. [...] Con la objeción de conciencia [...] se expresa la voluntad de la persona de no adherirse a una norma por motivos de conciencia, reclamando que el Derecho le exima de ese deber y no le sancione por ello. La desobediencia civil, por su parte, puede ser individual o colectiva, pero es siempre un acto explícito y público de incumplimiento de una norma. Lo que se persigue [...] es que la ley en cuestión desaparezca o sea modificada [...] El móvil de la desobediencia civil suele ser político, en tanto que el de la objeción es moral, religioso o científico. El desobediente incurre en una falta por la que puede ser penalizado, mientras que al objetor se le acepta excepcionalmente que no se someta a la norma, por razones morales, sin que ello suponga discriminaciones de ningún tipo.”

L'objecció de consciència com a dret individual

L'any 2010, l'Assemblea parlamentària del Consell d'Europa va emetre la seva Resolució 1763 en què, a partir del seu redactat, alguns autors entenen es pot reconèixer un dret a l'objecció de consciència “institucional”:

“1. Ninguna persona, hospital o institució serà coaccionada, considerada civilment responsable o discriminada debido a su rechazo a realizar, autorizar, participar o asistir en la práctica de un aborto, la realización de un aborto involuntario o de emergencia, eutanasia o cualquier otro acto que cause la muerte de un feto humano o un embrión, por cualquier razón.”

Per a l'Observatori de Bioètica i Dret, “l'exercici de l'objecció de consciència és una possibilitat, derivada del dret a la llibertat ideològica, a la qual poden acollir-se les persones, però no les institucions, col·lectius o Comunitats Autònomes.”¹³

¹³ Observatori de Bioètica i Dret, op. cit.

Tot i que per al Comitè de Bioètica d'Espanya¹⁴ aquesta Resolució seria un reconeixement del dret a l'objecció de consciència institucional, el mateix òrgan ens indica que *“la objeción sólo puede ser aceptada como un derecho del individuo y no un derecho colectivo. La conciencia pertenece a las personas físicas, no a entidades jurídicas ni a otros colectivos.”*

El Comitè de Bioètica de Catalunya¹⁵ afirma a les seves reflexions que “l'objecció de consciència és personal, és a dir, individual i intransferible, és un dret del professional i també el seu exercici s'ha de garantir.”

En relació amb les institucions, considera que “no es contempla que es pugui objectar en nom d'un ideari de la institució per a la qual treballen, o per pressions d'aquesta”. I determina quines són les obligacions de les institucions sanitàries: “Totes les institucions que gestionen serveis sanitaris, sociosanitaris o residencials atenent les persones haurien de complir amb les prestacions de la cartera de serveis del Sistema Nacional de Salut si en formen part per un conveni singular de vinculació o per un concert sanitari.”

Entén que “imposar als professionals de la institució un ideari o uns valors determinats per sobre de l'ètica professional [...] entorpeix l'exercici professional conforme a les normes ètiques i deontològiques que la han de guiar [...]”

Aquesta Comissió Deontològica entén que, en tot cas, el dret a l'objecció de consciència és un dret individual, de les persones físiques, que som les persones de carn i ossos. I que les declaracions d'objecció de consciència institucionals s'han d'interpretar com un posicionament de la institució que la fa –l'hospital, el centre de salut–, que ha de respectar en tot moment la consciència individual dels seus professionals i els drets dels ciutadans.

Abast del dret a l'objecció de consciència

Per a l'Observatori de Bioètica i Dret, la llibertat, inclosa la llibertat de consciència, no és un dret absolut: “Ni tan sols des de les postures que preconitzen la llibertat com un dret prioritari és possible negar que les persones que exerceixen la seva activitat professional a l'Administració pública estan obligades a complir amb els deures que es deriven de la protecció de la salut per part de l'Estat.”¹⁶

En el mateix sentit, el Comitè de Bioètica d'Espanya ens diu que *“los profesionales sanitarios deben hacer compatibles sus convicciones morales con la obligación profesional de atender a los ciudadanos que requieren determinadas prestaciones legalmente establecidas. [...] El Estado debe asegurar el principio de igualdad de forma que no haya discriminaciones de acceso ni de trato en los servicios sanitarios.”*

També hi coincideix, amb altres termes, el Comitè de Bioètica de Catalunya¹⁷: “El límit al dret a l'objecció de consciència del professional rau en garantir el servei o les

¹⁴ Comitè de Bioètica de España, op. cit.

¹⁵ Comitè de Bioètica de Catalunya, op. cit.

¹⁶ Observatori de Bioètica i Dret, op. cit.

¹⁷ Comitè de Bioètica de Catalunya, op. cit.

alternatives que l'assegurin, sense que impliqui cap càrrega afegida per a les persones malaltes que tenen dret a la prestació.”

La declaració de l'objecció de consciència

Per a l'Observatori de Bioètica i Dret, la persona que es declara objectora de consciència ho ha de fer “mitjançant una declaració en què ha de fer constar clarament que el subjecte invoca objecció de consciència i que reculli de forma explícita a quines pràctiques concretes afecta l'objecció a fi que el gestor sanitari pugui organitzar l'atenció als usuaris. Aquesta declaració d'objecció haurà de ser enregistrada en cada institució de la manera que més escaigui a fi que es respectin les garanties que estableix la Llei orgànica de protecció de dades de caràcter personal [...]”¹⁸

El Comitè de Bioètica d'Espanya concreta que “*es éticamente adecuado que la regulación de la objeción de conciencia en sanidad determine el marco de la libertad del objetor y de su derecho fundamental a no ser “obligado a declarar sobre su ideología, religión o creencias” (CE, 16,2). [Aunque] el Tribunal Constitucional ha afirmado que el derecho constitucional a no declarar sobre las creencias, los principios religiosos e ideológicos no resultará vulnerado cuando el propio sujeto solicite del Estado ser eximido de un deber constitucional.*”

També, d'acord amb l'esmentat Comitè, cal precisar les raons específiques que poden donar lloc a l'objecció.

Es desprèn del que hem dit l'obligació de la persona que es declara objectora de consciència de manifestar-ne la seva condició i indicar les actuacions professionals que no podrà realitzar.

Supòsits pràctics d'objecció de consciència

Els comitès de bioètica¹⁹ recullen alguns supòsits en què una persona es pot declarar objectora de consciència a l'àmbit sanitari com són:

¹⁸ Observatori de Bioètica i Dret, op. cit.

¹⁹ Comitè de Bioètica de España, op. cit.

- El procés de final de vida: podria ser el cas en què la persona atesa rebutja una actuació sanitària concreta, tot i que aquesta decisió pugui posar en perill la seva vida^{20,21}
- La prestació d'ajut per morir, regulada per la Llei Orgànica 3/2021, de 24 de març, de regulació de l'eutanàsia²², que contempla l'eutanàsia i el suïcidi assistit i que s'esmenta específicament en aquest Document.
- L'ordenació farmacèutica: com pot ser la negativa a administrar la píndola de l'endemà o la preparació del kit per a la pràctica de l'eutanàsia o el suïcidi assistit.
- La pràctica de la interrupció voluntària de l'embaràs, reconegut com a dret individual per la Llei Orgànica 2/2010, de 3 de març, de salut sexual i reproductiva i de la interrupció voluntària de l'embaràs²³, esmentada específicament en aquest Document.

²⁰ La Llei andalusa 2/2010, de 8 de abril, de derechos y garantías de la dignidad de la persona en el proceso de la muerte regula al seu "*Título II los Derechos de las personas ante el proceso de la muerte*": el dret a la informació assistencial, a la presa de decisions i al consentiment informat, al rebuig i a la retirada d'una intervenció.

En relació amb aquest dret disposa:

"Artículo 8. Derecho al rechazo y a la retirada de una intervención.

1. Toda persona tiene derecho a rechazar la intervención propuesta por los profesionales sanitarios, tras un proceso de información y decisión, aunque ello pueda poner en peligro su vida. Dicho rechazo deberá constar por escrito. Si no pudiese firmar, firmará en su lugar otra persona que actuará como testigo a su ruego, dejando constancia de su identificación y del motivo que impide la firma por la persona que rechaza la intervención propuesta. Todo ello deberá constar por escrito en la historia clínica.

2. Igualmente, los pacientes tienen derecho a revocar el consentimiento informado emitido respecto de una intervención concreta, lo que implicará necesariamente la interrupción de dicha intervención, aunque ello pueda poner en peligro sus vidas..."

Recull com obligació de l'Administració sanitària garantir l'exercici d'aquests drets i altres recollits per la norma cas de donar-se la negativa del professional, negativa que podria tenir el seu origen en un supòsit d'objecció de consciència:

"Artículo 22. Garantía de los derechos de los pacientes.

1. La Administración sanitaria, así como las instituciones recogidas en el artículo 3, deberán garantizar, en el ámbito de sus respectivas competencias, el ejercicio de los derechos establecidos en el Título II de la presente Ley.

2. Las instituciones sanitarias responsables de la atención directa a los pacientes deberán arbitrar los medios para que los derechos de estos no se vean mermados en ningún caso o eventualidad, incluida la negativa o ausencia del profesional o la profesional, así como cualquier otra causa sobrevenida."

Comunidad Autónoma de Andalucía. Ley 2/2010, de 8 de abril, de derechos y garantías de la dignidad de la persona en el proceso de la muerte. [Internet]. Boletín Oficial del Estado, núm. 127, (25 maig de 2010). [Consulta 18 maig de 2022]. Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2010/BOE-A-2010-8326-consolidado.pdf>

²¹ Comité de Bioética de España, op. cit.

²² Ley orgánica 3/2021, de 24 de marzo, de regulación de la eutanasia.[Internet]. Boletín Oficial del Estado, núm. 72 (25 març de 2021). [Consulta 18 de maig de 2022]. Disponible a: https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2021-4628

²³ Llei orgànica 2/2010, de 3 de març, de salut sexual i reproductiva i de la interrupció voluntària de l'embaràs. [Internet]. Boletín Oficial del Estado, núm. 55, (4 març 2010) [Consulta 18 de maig de 2022]. Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2010/BOE-A-2010-3514-consolidado.pdf>

- El trasplantament d'òrgans.
- La cirurgia de reassignació de gènere
- La docència: recull la negativa del docent a formar el personal sanitari en certes prestacions específiques. Aquest supòsit d'objecció de consciència no va ser acceptat per unanimitat dels membres del Comitè de Bioètica d'Espanya, havent-hi vots particulars. Si bé es contempla la possibilitat que un docent, emparant-se en l'objecció de consciència, no vulgui, per exemple, ensenyar la pràctica de la interrupció de l'embaràs, al·legant, a més, la llibertat de càtedra, no es pot oblidar que l'estudiant té dret a accedir al coneixement, a formar el seu propi criteri personal, la seva pròpia consciència i actuar en conseqüència.

Supòsits que no integren l'objecció de consciència

Els comitès de bioètica²⁴ indiquen que no escau fer objecció de consciència a una decisió de limitació de tractaments de suport vital si s'ha pres per consens amb els altres membres de l'equip assistencial. Segueix existint, en aquest cas, un deure professional de tenir cura de la persona atesa. Recomanen que es dispensi l'objector de participar en la presa de decisions, recordant que actuar contra de la voluntat del malalt pot constituir un delict de coaccions.

El Comitè de Bioètica d'Espanya ho expressa així: *“No es objeción de conciencia la que se manifiesta contra la voluntad del paciente o de sus representantes, a no ser que esta voluntad vaya en contra de lo que aconseja el conocimiento científico y la práctica profesional. El derecho a rechazar un tratamiento, y todo lo que puede derivar de tal derecho en términos de cuidados paliativos, no puede entrar en conflicto con la lex artis la cual no es argumento suficiente para solventar tales situaciones.”*²⁵

També ho entén així el Comitè de Bioètica de Catalunya²⁶ quan afirma que el “dret a rebutjar tractaments eficaços, encara que la retirada d'aquests afecti al temps de supervivència de la persona [...], ja gaudeix de consens moral i jurídic majoritari” a la nostra societat.

El Comitè de Bioètica d'Espanya tampoc considera supòsits d'objecció de consciència el tractament dels Testimonis de Jehová, la intervenció mèdica en casos de vaga de fam i els conflictes derivats per l'aplicació de determinats tractaments.

En relació amb les persones que es neguen a rebre una transfusió per motius religiosos, més específicament els Testimonis de Jehová, aquesta Comissió Deontològica entén que cal diferenciar entre una persona major d'edat, conscient, orientada i capaç d'una persona menor d'edat. En el primer supòsit caldrà respectar la seva voluntat de no ser transfosa. Tot i així, en aquest cas, caldrà que signi un document en el qual manifestarà haver estat informada de les conseqüències de la seva decisió, incloent-hi perdre la vida, i excloent de responsabilitat els professionals sanitaris implicats. Quan es tracta d'una persona menor d'edat a qui el mateix menor o els seus pares o representants legals es neguen a fer-li la transfusió, cal posar aquesta situació en coneixement del jutjat de guàrdia, donat que es posa en perill l'interès superior del menor i en concret el

²⁴ Observatori de Bioètica i Dret, op. cit.

²⁵ Comité de Bioética de España, op. cit.

²⁶ Comitè de Bioètica de Catalunya, op. cit.

seu dret a la vida, en contra d'allò que disposa la Llei Orgànica 1/1996 de Protecció Jurídica del menor.^{27,28}

Aquesta Comissió entén, com ho fa el Comitè de Bioètica d'Espanya, que no es poden emparar com a supòsits d'objecció de consciència la negativa de la infermera a administrar, per exemple, la vacuna contra la covid, un cop ha estat aprovada la seva administració per l'autoritat sanitària –el Ministeri de Sanitat– per no saber els seus possibles efectes secundaris a llarg termini.

En aquest cas, la infermera ha de dur a terme les actuacions pertinents per canviar mitjançant l'evidència científica el que es pressuposa que és incorrecte. La qüestió s'ha de resoldre a nivell científic i, arribat el cas en segons quins tractaments, amb la negativa per part de la infermera a negar-se a administrar la medicació, però recolzant-se no en

²⁷ La Llei Orgànica 1/1996, de 15 de gener, de Protecció Jurídica del Menor, de modificació parcial del Codi Civil i de la Llei d'Enjudiciament Civil disposa específicament al article 2:

“Artículo 2. Interés superior del menor.

1. Todo menor tiene derecho a que su interés superior sea valorado y considerado como primordial en todas las acciones y decisiones que le conciernan, tanto en el ámbito público como privado. En la aplicación de la presente ley y demás normas que le afecten, así como en las medidas concernientes a los menores que adopten las instituciones, públicas o privadas, los Tribunales, o los órganos legislativos primará el interés superior de los mismos sobre cualquier otro interés legítimo que pudiera concurrir. Las limitaciones a la capacidad de obrar de los menores se interpretarán de forma restrictiva y, en todo caso, siempre en el interés superior del menor.

2. A efectos de la interpretación y aplicación en cada caso del interés superior del menor, se tendrán en cuenta los siguientes criterios generales, ... , así como de aquellos otros que puedan estimarse adecuados atendiendo a las circunstancias concretas del supuesto:

a) La protección del derecho a la vida, supervivencia y desarrollo del menor y la satisfacción de sus necesidades básicas, tanto materiales, físicas y educativas como emocionales y afectivas...”

Ley orgánica 1/1996, de 15 de enero, de protección jurídica del menor, de modificación parcial del Código Civil y de la Ley de Enjuiciamiento Civil. [Internet]. Boletín Oficial del Estado, núm. 15 (17 gener de 1996). [Consulta 18 maig de 2022]. Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/pdf/1996/BOE-A-1996-1069-consolidado.pdf>

²⁸ En el cas que la infermera consideri que la decisió dels representants legals del menor no respecta aquest interès superior del menor ha de tenir en compte el que es preveu per la Llei 41/2002, bàsica reguladora de l'autonomia del pacient i de drets i obligacions en matèria d'informació i documentació clínica:

“Artículo 9. Límites del consentimiento informado y consentimiento por representación.

6. En los casos en los que el consentimiento haya de otorgarlo el representante legal o las personas vinculadas por razones familiares o de hecho ... , la decisión deberá adoptarse atendiendo siempre al mayor beneficio para la vida o salud del paciente. Aquellas decisiones que sean contrarias a dichos intereses deberán ponerse en conocimiento de la autoridad judicial, directamente o a través del Ministerio Fiscal, para que adopte la resolución correspondiente, salvo que, por razones de urgencia, no fuera posible recabar la autorización judicial, en cuyo caso los profesionales sanitarios adoptarán las medidas necesarias en salvaguarda de la vida o salud del paciente, amparados por las causas de justificación de cumplimiento de un deber y de estado de necesidad.”

Ley 41/2002, de 14 de noviembre, básica reguladora de la autonomía del paciente y de derechos y obligaciones en materia de información y documentación clínica. [Internet]. Boletín Oficial del Estado, núm. 274 (15 novembre de 2002). [Consulta 18 maig de 2022]. Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2002/BOE-A-2002-22188-consolidado.pdf>

l'objecció de consciència sinó en el seu dret professional reconegut a la Llei 44/2003 de 21 de novembre, d'Ordenació de les professions sanitàries²⁹:

“Artículo 8. Ejercicio profesional en las organizaciones sanitarias.

5. En el supuesto de que, como consecuencia de la naturaleza jurídica de la relación en virtud de la cual se ejerza una profesión, el profesional hubiere de actuar en un asunto, forzosamente, conforme a criterios profesionales diferentes de los suyos, podrá hacerlo constar así por escrito, con la salvaguarda en todo caso del secreto profesional y sin menoscabo de la eficacia de su actuación...”

II. L'objecció de consciència en infermeria

L'objecció de consciència és un aspecte de la professió que les infermeres sempre han tingut en consideració. Ho demostra la regulació que n'han fet els diversos codis ètics reguladors de la professió.

Així, el **Codi d'Ètica per les infermeres del Consell Internacional d'Infermeres**³⁰ (CII), del 2021 la defineix com: “*Negarse a participar en una acción requerida, o pretender ser eximido de participar en determinadas clases de intervenciones (p. ej. aborto, cirugía de reasignación de género, trasplante de órganos) que amenazan el sentido de integridad moral de una persona. También contempla el rechazo a participar en una acción o intervención percibida como inapropiada para un paciente específico o que ignore sus deseos.*”

Per la seva banda, a l'àmbit català, el **Codi d'Ètica de les Infermeres i infermeres de Catalunya**³¹ del 2013 la defineix com: “Oposició a portar a terme una obligació perquè entra en conflicte amb els valors morals propis.”

Així, s'integra dintre de l'objecció de consciència oposar-se a la pràctica d'una interrupció voluntària de l'embaràs per considerar que implica acabar amb la vida d'una futura persona i que això no es pot fer i, cas de fer-se, pot comportar “càrrecs de consciència”.

La regulació del dret a l'objecció de consciència per part dels codis ètics de les infermeres

Els codis ètics de la infermera regulen expressament l'exercici del dret a l'objecció de consciència.

²⁹ Ley 44/2003, de 21 de noviembre, de ordenación de las profesiones sanitarias. [Internet]. Boletín Oficial del Estado, núm. 280 (22 novembre de 2003). [Consulta 18 maig de 2022]. Disponible a: <https://www.boe.es/buscar/pdf/2003/BOE-A-2003-21340-consolidado.pdf>

³⁰ Consejo Internacional de Enfermeras. Código de ética del CIE para las enfermeras. [Internet]. Ginebra: Consejo Internacional de Enfermeras; 2021. [Consulta: 18 maig de 2022]. Disponible a: https://www.icn.ch/system/files/2021-10/ICN_Code-of-Ethics_SP_WEB.pdf

³¹ Consell de Col·legis d'Infermeres i Infermers de Catalunya. Codi d'ètica de les infermeres i infermers de Catalunya. [Internet]. Barcelona: Consell de Col·legis d'Infermeres i infermers de Catalunya; 2013. [Consulta: 18 maig de 2022]. Disponible a: <https://www.consellinfermeres.cat/wp-content/uploads/2016/12/2013-Codi-d-%C3%88tica-de-les-infermeres-i-infermers-de-Catalunya..pdf>

El **Codi d'Ètica per les infermeres del CIP**³² del 2021 disposa al respecte:

“2.8 Las enfermeras pueden realizar objeción de conciencia en relación con su participación en determinados procedimientos o investigación enfermera o relacionada con la salud, pero tienen que facilitar una actuación respetuosa y oportuna que garantice que las personas reciban cuidados adecuados para sus necesidades individuales.”

També hi fa esment en relació amb la seva aplicació a la pràctica, especialment en relació amb les infermeres assistencials, líders i gestores: Cal *“asegurar la continuidad de los cuidados al paciente al ejercer la objeción de conciencia cuando una acción puede provocar daños o es cuestionable moralmente para la enfermera.”*

Per la seva banda el **Código Deontológico de la Enfermería Española**³³, del Consejo General de Enfermería, de l'any 1989 ens diu, al seu article 22:

“De conformidad con lo dispuesto en el artículo 16.1 de la Constitución Española, la Enfermera/o tiene, en el ejercicio de su profesión, el derecho a la objeción de conciencia que deberá ser debidamente explicitado ante cada caso concreto. El Consejo General y los Colegios velarán para que ningún Enfermero/a pueda sufrir discriminación o perjuicio a causa del uso de ese derecho.”

En relació amb el **Codi d'Ètica de les infermeres i infermers de Catalunya** del 2013 es disposa:

“Objecció de consciència

“ 79. La infermera actua d'acord amb els principis i valors professionals, però si considera que certes pràctiques són contràries a les seves creences morals, té el dret a l'objecció de consciència.

80. La infermera, quan fa objecció de consciència, té en compte que:

- a. L'argument ha de tenir contingut moral.
- b. És coherent amb els seus valors i comportaments.
- c. La decisió és de caràcter individual i per a una actuació concreta.
- d. Ho ha de comunicar prèviament de forma raonada i raonable.
- e. La seva participació és requerida per a la intervenció o procediment que motiva la seva objecció.
- f. La persona atesa no queda desprotegida dels seus drets a l'assistència.
- g. No pot negar-se a la prestació de cures infermeres derivades de la situació per la qual ha objectat.

81. La infermera no pot fer objecció de consciència davant d'una situació d'urgència que comporta un risc vital per a la persona atesa.”

³² Consejo Internacional de Enfermeras. op. cit.

³³ Consejo General de Enfermería. Código deontológico de la enfermería española.[Internet]. Madrid: Consejo General de Enfermería; 1989. [Consulta: 18 maig de 2022]. Disponible a: https://www.consejogeneralenfermeria.org/pdfs/deontologia/codigo_deontologico.pdf

Com ho ha de fer la infermera per exercir l'objecció de consciència?

En el moment en què la infermera es declara objectora de consciència aquesta Comissió considera que:

- La persona atesa ha de saber que la infermera que en té cura es declara objectora de consciència.
- La infermera que es declara objectora de consciència ha de posar en contacte a la persona atesa amb una altra infermera que li garanteixi la prestació a què per llei pot tenir dret –com pot ser el supòsit de la interrupció voluntària de l'embaràs– o, arribat el cas, una altra institució que li garanteixi l'assistència a què té dret.
- La infermera ha de manifestar que es declara objectora de consciència, concretant-ne els supòsits, per escrit a:
 - El seu superior jeràrquic
 - El Comitè d'Ètica Assistencial de la institució on treballa
 - El col·legi professional
- La infermera no pot negar-se a prestar les cures infermeres derivades de la situació per la qual ha objectat
- En els casos en què la llei ho regula expressament, actualment la interrupció voluntària de l'embaràs i la prestació d'ajut per morir (PRAM) actua seguint el que indiquen les lleis reguladores.

Supòsits legals de regulació de l'objecció de consciència

L'objecció de consciència i la llibertat de consciència han estat objecte de diverses regulacions legals.

Declaracions internacionals

La llibertat de consciència ha estat objecte de regulació per declaracions i cartes internacionals de drets.

La **Declaració Universal dels Drets Humans**³⁴, feta a París el 10 de desembre de l'any 1948, reconeix el dret a la llibertat de consciència al seu article 18: "Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió; aquest dret comporta la llibertat de canviar de religió o de convicció i la de manifestar-les individualment o en comú, en públic i en privat, mitjançant l'ensenyament, la predicació, el culte i l'acompliment de ritus."

³⁴ Nacions Unides. Declaració Universal dels Drets Humans (1948). [Internet]. Barcelona: Parlament de Catalunya; 2022. [Consulta 18 maig de 2022]. Disponible a: <https://www.parlament.cat/web/serveis-educatius/drets-humans/index.html>

També és reconeguda aquesta llibertat pel **Conveni europeu per a la Salvaguarda dels Drets Humans i de les Llibertats Fonamentals**³⁵, fet a Roma el 4 de novembre de 1950:

“Article 9. Llibertat de pensament, de consciència i de religió.

1. Tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió; aquest dret implica la llibertat de canviar de religió o de convicció, així com la llibertat de manifestar la seva religió o convicció individualment o col·lectivament, en públic o en privat, mitjançant el culte, l'ensenyament, les pràctiques i l'acompliment dels ritus.

2. La llibertat de manifestar la seva religió o les seves conviccions no pot ser objecte d'altres restriccions que aquelles que, previstes per la llei, constitueixen mesures necessàries, en una societat democràtica, per a la seguretat pública, la protecció de l'ordre, de la salut o de la moral públiques, o per a la protecció dels drets i les llibertats d'altri.”

Així mateix ho fa la **Carta dels Drets Fonamentals de la Unió Europea**³⁶, feta a Niça (França), 7 de desembre de l'any 2000:

“Artículo 10 Libertad de pensamiento, de conciencia y de religión.

1. Toda persona tiene derecho a la libertad de pensamiento, de conciencia y de religión. Este derecho implica la libertad de cambiar de religión o de convicciones, así como la libertad de manifestar su religión o sus convicciones individual o colectivamente, en público o en privado, a través del culto, la enseñanza, las prácticas y la observancia de los ritos.

2. Se reconoce el derecho a la objeción de conciencia de acuerdo con las leyes nacionales que regulen su ejercicio.”

La regulació espanyola

A l'Estat espanyol, l'objecció de consciència la regulen:

- La **Constitució espanyola**, al seu article 16, afirma que:

“1. Se garantiza la libertad ideológica, religiosa y de culto de los individuos y las comunidades sin más limitación, en sus manifestaciones, que la necesaria para el mantenimiento del orden público protegido por la ley.
2. Nadie podrá ser obligado a declarar sobre su ideología, religión o creencias [...]”
- La **Llei Orgànica 2/2010 de salut sexual i reproductiva i de la interrupció voluntària de l'embaràs**:

“**Artículo 19. Medidas para garantizar la prestación por los servicios de salud.**
2. La prestación sanitaria de la interrupción voluntaria del embarazo se realizará en centros de la red sanitaria pública o vinculados a la misma.

³⁵ Council of Europe. Conveni per a la salvaguarda dels drets humans i de les llibertats fonamentals (1959).[Internet]. Strasbourg: Council of Europe; 2022. [Consulta: 18 maig de 2022]. Disponible a: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_CAT.pdf

³⁶ Unió Europea. Carta dels drets fonamentals de la Unió Europea (2000). Strasbourg: Unió Europea; 2022.[Consulta: 18 maig de 2022]. Disponible a: <https://www.europarl.europa.eu/spain/barcelona/resource/static/files/Publicacions/cartadretsfontals.pdf>

Los profesionales sanitarios directamente implicados en la interrupción voluntaria del embarazo tendrán el derecho de ejercer la objeción de conciencia sin que el acceso y la calidad asistencial de la prestación puedan resultar menoscabadas por el ejercicio de la objeción de conciencia. El rechazo o la negativa a realizar la intervención de interrupción del embarazo por razones de conciencia es una decisión siempre individual del personal sanitario directamente implicado en la realización de la interrupción voluntaria del embarazo, que debe manifestarse anticipadamente y por escrito. En todo caso los profesionales sanitarios dispensarán tratamiento y atención médica adecuados a las mujeres que lo precisen antes y después de haberse sometido a una intervención de interrupción del embarazo.”

- La **Llei Orgànica 3/2018, reguladora de l'eutanàsia** que indica, al seu article 16, respecte de la realització de la prestació de l'ajuda per morir (PRAM), que inclou l'eutanàsia i el suïcidi assistit:

“1. Els professionals sanitaris implicats directament en la prestació d'ajuda per morir poden exercir el seu dret a l'objecció de consciència. El rebuig o la negativa a dur a terme aquesta prestació per raons de consciència és una decisió individual del professional sanitari implicat directament en la seva realització, que ha de manifestar anticipadament i per escrit.

2. Les administracions sanitàries han de crear un registre de professionals sanitaris objectors de consciència per dur a terme l'ajuda per morir, en el qual s'han d'inscriure les declaracions d'objecció de consciència per a la realització d'aquesta i que ha de tenir per objecte facilitar la informació necessària a l'Administració sanitària perquè aquesta pugui garantir una gestió adequada de la prestació d'ajuda per morir. El registre s'ha de sotmetre al principi de confidencialitat estricta i a la normativa de protecció de dades de caràcter personal.”

Documents de la Comissió Deontològica relacionats amb l'objecció de consciència

La Comissió Deontològica del Col·legi Oficial d'infermeres i infermers de Barcelona ha tractat sobre l'objecció de consciència en diversos documents com són els relatius a la [interrupció voluntària de l'embaràs](#) i a [la infermera i la prestació de l'ajut a morir](#).

En aquests documents es desenvolupen aspectes relacionats específicament amb aquestes qüestions per ajudar la infermera a adoptar-ne una posició personal i alhora professional.

Els drets de la infermera “objectora de consciència” i els drets de la infermera “no objectora”

Cal dir que la infermera que es declara objectora de consciència té el dret que es respecti el seu posicionament i a no ser discriminada per aquesta declaració.

La infermera que treballa en una institució que es declara objectora de consciència també té dret a no compartir el parer de la seva institució, a no declarar-se objectora, a mantenir la seva autonomia professional i no ser discriminada pel seu posicionament.

Cap on hem d'anar

Aquesta Comissió comparteix el criteri dels diversos comitès de bioètica³⁷ de la necessitat d'una regulació específica del dret a l'objecció de consciència en l'àmbit sanitari que inclogui expressament les infermeres, per tal de vetllar pel respecte a la infermera que es declara objectora de consciència, alhora de permetre als gestors sanitaris organitzar l'atenció als usuaris per tal que també puguin gaudir dels seus drets.

Els límits de l'objecció de consciència

En cada supòsit d'objecció de consciència cal garantir sempre l'adequada atenció a l'usuari de manera que aquest pugui exercir efectivament els seus drets.³⁸

La infermera i l'objecció de consciència: aspectes a recordar

Aquesta Comissió entén com a aspectes a recordar en relació a l'objecció de consciència i la infermera que:

- És un dret fonamental
- És un dret individual
- És específica i referida a una actuació concreta
- Es pot adreçar per assessorar-se a la Comissió Deontològica del Col·legi professional
- Cal garantir en tot moment a la persona atesa que té un dret reconegut per la Llei, el seu exercici.
- Cal seguir donant a la persona atesa les cures pertinents derivades de la situació per la que ha objectat.
- L'exercici d'aquest dret individual té com a límits:
 - Garantir que la persona atesa pot exercir el seu dret a l'assistència.
 - Situacions d'urgència que comporten un risc vital per a la persona atesa.

Aquesta Comissió considera que és la infermera qui ha de donar una resposta individual a les situacions que es presenten en la seva pràctica professional.

Aquest document pretén ser d'ajut concret en relació amb l'objecció de consciència.

La Comissió Deontològica ha creat la Subcomissió de Prestació d'Ajut a Morir, per assessorar les infermeres de Barcelona sobre qüestions relacionades amb l'eutanàsia i el suïcidi assistit. Per posar-se en contacte amb aquesta Subcomissió, cal enviar un missatge de correu electrònic a l'adreça info@coib.cat.

³⁷ Observatori de Bioètica i Dret, op. cit.

³⁸ Observatori de Bioètica i Dret, op. cit.

